

Călin-Horia BÂRLEANU (n. 1982) este lector la Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava, Facultatea de Litere și Științe ale Comunicării, Departamentul de Limbă și Literatură Română și Științele Comunicării. După studiile universitare de licență în filologie (Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava, 2005) și în psihologie (Universitatea „Al. I. Cuza” Iași, 2008), a absolvit masteratele, *Comunicare și Relații Publice* și *Literatură Română Postbelică* (Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava), iar în anul 2009 devine doctor în filologie al Universității „Ovidius” din Constanța cu teza „Mircea Cărtărescu. Universul motivelor obsedante”.

Studii, articole, eseuri și note publicate (selectiv): *Pulsiunea iubirii și „generația MTV”*, în *Contemporanul*, anul XV, nr. 6 (627), iunie, 2004; Pascal Bruckner, *Căpcăunii anonimi*, București, Editura Trei, 2002, în „Analele Universității „Ștefan cel Mare””, Suceava, Seria FILOLOGIE, B. *Literatură*, tomul XII, nr. 1, 2006; *Mircea Cărtărescu, o viziune asupra evoluției omului*, în *Idem*, tomul XII, nr. 2, 2006; *Forme contemporane ale sacralității în literatură*, în *Text și discurs religios*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2009; *Ochiul reprimat și embrionul creației*, „Communication interculturelle et Littérature”, Nr. 3 (11), 2010, Editura Europlus, Universitatea „Dunărea de Jos”, Galați; *Postmodernismul elegant – cultura yuppie*, CIC 2010 (ediția a III-a), „Comunicare, identitate, cultură”, Universitatea din Craiova, Facultatea de Litere; *Funcția terapeutică a jocului*, în „La Lettre R – L’art du jeu”, 2010, Editura Universității „Ștefan cel Mare”, Suceava; *Generația Xanax*, în „Acta Iassyensia Comparationis” – „Alte lumi”, Nr. 8, 2010, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași; *Urmele subconștientului dostoevskian*, în *Idem*, „Măști - Mask - Masques”, Nr. 9, 2011; *Simbol și literatură*, în *Limbaje și comunicare*, Sanda-Maria Ardeleanu, Ioana-Crina Coroi, Dorel Finaru (Coordonatori), volumul XIII, *Dinamica limbilor și literaturilor în epoca globalizării*, Partea a II-a, Iași, Casa Editorială *Demijurg*, 2015; *Hainele ca proiecții*, în „Meridian critic”, *The discourse of clothing* (II), „Annals Ștefan cel Mare University of Suceava”, Philology Series, No. 2/ 2015 (Volume 25), Editura Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava, 2015; *Shakespeare și Cervantes între imaginar, real și un arhetip – Imago Christi*, în *Idem*, No. 2/ 2017 (Volume 27).

Volume: *Mircea Cărtărescu. Universul motivelor obsedante*, Editura Universitas XXI, Iași, 2011, 300 p.; *Antropologie și comunicare interculturală*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2015, 250 p. și *Simboluri în literatură*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2016, 342 p.

Călin-Horia BÂRLEANU

SUB SEMNUL PULSIUNII EROS ȘI THANATOS ÎN LITERATURĂ

Volumul I

Casa Cărții de Știință
Cluj-Napoca, 2017

C U P R I N S

1. Cuvânt înainte	9
2. O teorie a pulsionilor umane	13
2.1. Inconștient și activitate fantasmatică	24
2.2. De la <i>Copilul găsit</i> și <i>Bastard</i> la Eros și Thanatos în literatură	39
3. Biografie, literatură și romanul familial	63
3.1. Transfer și contratransfer în literatură: terapia prin cuvânt	72
4. Miguel de Cervantes și „primul roman modern” – Don Quijote de la Mancha	95
4.1. Scriitura ca imaginar și viață	101
4.2. Romanul tipurilor psihologice	114
4.3. Nașterea lui don Quijote și arhetipul matern	122
4.4. Imago cristică între cele două pulsioni	135
4.5. Simbolismul centrului	156
5. Moby Dick, epopeea lui Thanatos	163
5.1. Forme literare ale pulsionii vieții în romanul lui Herman Melville	173
5.2. Apa și arhetipul matern	204
5.3. Forme literare ale pulsionii morții în romanul lui Herman Melville	209
6. Dostoievski – exerciții de intimitate cu suferința	239
6.1. <i>Umiliți și obidiți</i>	252
6.2. <i>Amintiri din casa morților</i>	288
7. Émile Zola, <i>Germinal</i> – cronica sau epopeea existenței subterane	313
7.1. Complementaritatea celor două pulsioni	319
7.2. Dubla semnificație a arhetipului matern	333
8. Încheiere	337
Bibliografie	341

să includem în prima parte a demersului nostru și acest text. Considerăm că cele două pulsuni au forme literare care se materializează aproape identic în istoria și evoluția culturală a omenirii, argument pentru care am văzut în arhetipul matern încifrată energia lui Eros, regeneratoare și protectoare a vieții. Pe de altă parte, apa, de pildă, la Melville, își arată adevărata natură, liberă, de neîmblânzit, protectoare a vieții, dar, în anumite condiții, rămâne deturnată de morbiditatea lui Thanatos.

Poate că ar fi fost un clișeu să ne referim, în privința creației dostoevskiene, la unul dintre marile sale romane, considerate de maturitate. Nu doar asta, ci și dorința de a arăta, mai ales, complexitatea și profunzimea operei de început, ne-au determinat să ne referim la două romane care, în permanentă corelare cu biografia lui Dostoievski, vor arăta foarte clar prezența pulsunii de viață sau de moarte în tipologiile umane descrise. *Umiliți și obidiți* și *Amintiri din casa morților* ne-au provocat, în cadrul demersului propus, într-un fel în care doar tenebrosul imaginar dostoevskian o poate face.

În cele din urmă, în aceeași ordine cronologică, ne-a fost realmente dificil să alegem pentru acest prim volum doar una dintre operele lui Émile Zola. *Germinal* nu este în mod gratuit considerat cel mai bun roman al scriitorului francez, după cum vrem să arătăm că subterana dostoevskiană și-a găsit în subteranele lui Zola un corespondent fidel al existenței conștiente într-un infern care, uneori, omoară ca un uter întors împotriva celor pe care-i adăpostește.

Călătorul sau *labirintul* au, în toate romanele supuse de noi viziunii analitice, un rol important, intuit de scriitorii care l-au folosit ca pe un arhetip, purtător de mesaje, indiferent de particularitățile spațiului cultural. Pe pământ, rătăcind prin codri sau prin cartiere întunecate, căutând adăpost și un spațiu propice vieții, pe mări, supuși pericolelor și elementelor naturii sau prin galerii subterane care adăpostesc și omoară în același timp, rătăcesc eroii la care urmează să identificăm un adevărat univers instinctual, reflex, oglindă a inconștientului creator.

Cumva, rătăcirea lor, oferă poate un sens chiar și acestui demers.

2. O teorie a pulsuniilor umane

În căutarea surselor profunde, ale literaturii sau ale compulsiilor de a nara, de-a lungul timpului, au pornit mai mulți cercetători, încercând chiar să și descopere ce se poate ascunde în spatele impulsului, uneori de neoprit, de a povesti. Poate că discuția despre o „sursă” a romanului nu ar avea șanse de izbândă de la bun început, însă pornind de la câteva texte care par să folosească ingrediente similare, pe cât de vechi, pe atât de cunoscute, pentru a ajunge la cât mai mulți dintre „consumatori”, lectori, considerăm că acest demers își arată repede perspectiva deosebit de utilă. Și asta pentru că ~~povestea~~ a avut întotdeauna nevoie de un public care, la rândul-i, prin prezență și prin implicare, de la identificare și până la catharsis, a întărit, mereu și mereu, puterea și încrederea povestitorului.

Ca urmare, am considerat necesar să avem în vedere și o anumită experiență, proprie, cu grupurile de cititori, specializați sau în curs de specializare, cu ajutorul cărora, în peste zece ani de dialog, am primit o serie de răspunsuri pe care le-am putea considera și „condiționate”, cum ar fi, de educație, de capacitatea de comprehensiune a fiecăruia în parte și, mai ales, de experiența lecturilor anterioare. Cervantes, Dostoievski, Zola sau Kafka, alături de alte repere importante ale literaturii universale, texte citite, de cele mai multe ori, parțial și „în urmă cu câțiva ani”, ca răspuns standard, și, uneori, aproape de adolescență duc nu doar la o înțelegere trunchiată a universului literar, ci chiar, din nefericire, în cele mai multe cazuri, la reacții de rezistență vecine cu senzațiile de neplăcere. Textele studiate în programa școlară propusă în liceu, pe de altă parte, se bucură de o simpatie incomparabilă în rândurile mai tuturor viitorilor cercetători ai limbii și literaturii române. Asemeni unui bumerang, care se întoarce pe ultima parte a drumului său spre locul de unde a pornit, cerințele care ies din tipar sau teme mari ale literaturii universale, cum ar fi ~~dubul~~, cu toate că își găsesc ușor

răspuns în literatura universală, îi fac pe viitorii specialiști, critici și profesori să aleagă orice exemplu, indiferent de gradul de compatibilitate cu tema, exclusiv din cadrul literar românesc, limitat doar la programa amintită. Ceea ce, deși face, până la urmă, cinste literaturii române, nu ajută însă și celor care au rămas blocați într-o falsă mișcare de rotație spre înainte, fără a realiza că *tertium comparationis* reprezintă poate una dintre cele mai eficiente chei prin care culturile lumii își arată subtilitățile lor cele mai surprinzătoare.

Fără să încercăm o comparație sau o analiză a relației «om – carte», ca entități aflate în contact direct și sub presiunea influenței, a determinării din afara propriei persoane, nu vom poza mirarea în fața comportamentelor care urmăresc o soluție simplă, idiferent de eficiența ei, când vine vorba de înțelegerea unui text literar, în special, sau de înțelegerea lumii, în general. În astfel de situații, se cuvine să amintim că Sigmund Freud a rămas principalul reper în privința răspunsurilor simple și, mai ales, a interpretării acestora în funcție de dificultatea sarcinii. Astfel, citind eseurile psihianalistului nu se poate ca, la un moment dat, să nu ne imaginăm că nu numai opera de artă are viață, ci și că, uneori, chiar și analiza oamenilor poate să genereze adevărate capodopere ale culturii. Pentru Freud, *teoria pulsuniilor* a reprezentat o etapă esențială în cunoașterea psihicului uman și a felului în care reacționează el, întotdeauna pendulând în jurul unui soare orbitor, identificat în «plăcere»: „...principiul plăcerii poate fi dedus din principiul constanței”¹, adică, o tendință clară de stabilitate spre ceea ce s-a încercat și a reușit, provocând o cât de mică senzație de plăcere.

Ca urmare, Sigmund Freud a arătat că pulsuniile trebuie puse în relație directă cu dorințele și au un caracter instinctiv, de necontrolat sau imposibil de influențat de motorul plin de cenzură al conștiinței. Pentru psihanaliză cele două mari instincte, sau pulsuni, pentru viață și, respectiv, pentru moarte, au reprezentat grila care, chiar dacă în aparență nu ar putea cuprinde toată complexitatea factorului uman, reușește să acopere cea mai mare parte din comportamentul indivizilor. Numite de Freud, mai simplu, *Eros* și *Thanatos*, reprezentări ale

antichității grecești pentru viață și pentru moarte, cele două pulsuni, încifrate în inconștientul colectiv, au o paletă generoasă de manifestări specifice, de la simpla atracție și dorință sexuală, la agresivitatea nejustificată, întoarsă, uneori, chiar spre sine. Astfel, fără să-și propună definiții pentru trăsături umane care au însoțit specia pe tot parcursul evoluției ei, Freud vede în pulsione „o tendință inerentă a organismului viu de a reproduce o stare din trecut la care a fost obligat să renunțe sub influența forțelor exterioare perturbatoare...”². Comparația vine, în mod firesc, din registrul animal unde, după cum apreciază și Freud, aceleași pulsuni de bază ghidează întregul univers. Migrarea unor specii de pești sau a unor păsări reprezintă o „compulsie organică la repetiție”³ care urmărește doar să reproducă ceea ce a existat cândva în trecut. În acest sens, psihianalistul a emis poate una dintre cele mai controversate ipoteze ale științei de sondare a inconștientului – „scopul spre care tinde tot ceea ce este viu este moartea, și invers, existența lipsită de viață este anterioară celei vii”⁴.

Cele două pulsuni se află în opoziție cam în aceeași manieră în care *dublu*, oriunde în literatura universală, este prezentat prin intermediul luptei și al încercărilor repetate de a fura sau de a apăra cât mai mult din existența proprie sau din existența celuilalt. Pulsionea vieții sau, mai simplu, Eros, își concentrează energiile pentru a se opune lui Thanatos și tuturor manifestărilor cuprinse în pulsionea morții. Erosul este alimentat de ceea ce atât Sigmund Freud, cât și Carl Gustav Jung, au numit *libido*, fără a se referi exclusiv la sexualitate. Astfel, instinctul sau pulsionea vieții include tot ceea ce protejează viața sinelui și a celorlalți.

Sexualitatea care a fost pentru psihanaliza freudiană poate cea mai ipocrit-neînțeleasă ipoteză și-a demonstrat adevărata putere în studii și strategii de marketing prin care masele au fost manipulate să cumpere și să consume orice prin intermediul simbolurilor sau al aluziilor sexuale, de cele mai multe ori, nepercepute conștient. Cadrul generos al emoțiilor pozitive și creatoare se întinde, așadar, dincolo de simpla nevoie sexuală, spre nevoia de a construi, de a servi un ideal până la

¹ Sigmund Freud, *Opere*, Vol. III, *Psihologia inconștientului*, Traducere din limba germană Gilbert Lepădatu, George Purdea, Vasile Dem. Zamfirescu, București, Editura Trei, 2000, p. 166.

² *Ibidem*, p. 190.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, p. 191.

moarte, în mod paradoxal, de a scrie și, astfel, de a descărca sau de a împărtăși experiențe prin sublimare, de a imagina sau propune utopii care se dedică unui cult al vieții asumate conștient ca la Aldous Huxley, spre exemplu. Mai mult, chiar și ceea ce *Filocalia* consideră a fi păcat se încadrează, de fapt, nu în moartea spiritului, potrivit dogmelor creștine, ci în însăși esența vieții. Ne referim aici la desfrânare și mai ales la „îmbuibare” ca manifestări exclusive ale Erosului: „să nu se amăgească nimeni cu săturarea pântecelui și să nu se lase furat de plăcerea gâtlejului. Pentru că nu numai deosebirea felurilor, ci și mărimea cantității mâncărilor face să se aprinză săgețile curviei. Căci cu orice fel de hrană se va umplea pântecul, naște sămânța desfrânării...”⁵. Ceea ce textul propune ca deviant poate fi, desigur, lesne susținut și argumentat prin impunerea unei vieți în deplin control al spiritului. „Păcatul pântecelui” apare atunci când suntem în prezența unui exces nejustificat, dar cu toate astea, Sancho Panza, scutierul cavalerului don Quijote și, mai rar, chiar protagonistul romanului lui Cervantes, se lasă pradă foamei mâncând cu o poftă atât de savuros descrisă de scriitor, încât parcă întărește teoria freudiană asupra Erosului. „Săgețile curviei” invocate de *Filocalie* amintesc izbitor de mult de o altă reprezentare a lui Eros, la romani – Cupidon: „Era înarmat cu arc și cu săgeți cu care reușea să-i facă să se îndrăgească pe cei aleși de el”.⁶ În acest context, vom reaminti că textul sacru a văzut, ca în toate marile texte religioase de mare intuiție psihologică, ceea ce înseamnă iubirea, cu dramele și tensiunile pe care specia umană le caută pentru a-și satisface nevoia de mai mult. De la Cervantes, la Shakespeare, unde suferința devine sinonim al iubirii, vedem în reprezentarea lui Cupidon un exemplu strălucit de *travaliu simbolic* prin care omul a reușit să încifreze semnificații abstracte și dificil de explicat în cuvinte puține, generând, astfel, o reprezentare a unui zeu.

Pe de altă parte, libidoul nu poate fi făcut singur responsabil pentru toate comportamentele umane, ceea ce l-a determinat și pe Freud să caute un nou aspect sau o nouă formă de manifestare umană pe care să o cerceteze. Afirmatia conform căreia scopul fiecărei vieți este moartea devine în limbajul

psihanalizei *dorință*, exprimată prin gesturi asumate, arareori conștiente. Pulsunea morții este exprimată inconștient prin tot ce seamănă cu frica, cu mânia sau cu agresivitatea care caută, mereu și mereu, să rănească. Durerea și nevoia de a o împărtăși, de a o proiecta asupra celorlalți ca în romanul arhetip pentru Thanatos, *American psycho*, de Bret Easton Ellis, intră în aceeași arie de acțiune a energiilor morții. Pentru a exemplifica cu un fragment sugestiv, îi dăm cuvântul protagonistului imaginat de Ellis, Patrik Bateman: „Răul este ceva ce ești?! Sau este ceva ce faci?! Durerea mea este constantă și ascuțită și nu sper într-o lume mai bună pentru nimeni. De fapt, îmi doresc ca durerea mea s-o resimtă și alții. Nimeni nu vreau să scape”⁷.

Pulsunea vieții în concepția freudiană apare ca un construct mai complex în comparație cu propunerea făcută de C. G. Jung care pune în centrul inconștientului, ca motor generator de energii nebănuite, doar *libidoul*, nu și o altă resursă. Pentru Jung, însăși libidoul este independent de simplul instinct sexual care, la Freud, rămâne în prim plan: „Prin libido înțeleg *energia psihică*. Energia psihică este intensitatea procesului psihic [...]. Folosesc adesea expresia de libido în același sens cu «energie»”⁸.

Astfel, pentru Jung, o asemenea energie este și garanția unei vieți apropiate de atingerea idealurilor și a țelurilor înalte, dincolo de simpla existență instinctuală a individului: „trebuie să existe o asemenea cantitate de libido (= energie) disponibilă, căci altfel nici o transformare a funcțiilor nu ar mai fi posibilă, întrucât acestea din urmă ar fi atât de strict legate de instinctele extrem de conservatoare în sine [...], încât nu ar mai putea avea loc nici un fel de variații...”⁹. Prin urmare, doar o cantitate suficientă de energie psihică poate facilita și produce sublimarea și tot ceea ce a stat la baza civilizației umane dintotdeauna: specializarea, tehnica și dezvoltarea personală. Astfel, în sens jungian, l-am putea privi pe don Quijote ca pe un reprezentant de seamă al acestei *energie*, numite adesea de psihologul analitic

⁷ Bret Easton Ellis, *American psycho*, Traducere și note de Mihnea Gafița, Iași, Editura Polirom, 2005, p. 487.

⁸ Carl Gustav Jung, *Puterea sufletului*, Antologie, A doua parte, *Descrierea tipurilor psihologice*, Texte alese și traduse din limba germană de dr. Suzana Holan, București, Editura Anima, 1994, p. 182.

⁹ Idem, *Puterea sufletului*, Antologie, A patra parte, *Reflecții teoretice privind natura psihismului*, Texte alese și traduse din limba germană de dr. Suzana Holan, București, Editura Anima, 1994, p. 42.

⁵ *Filocalia sfintelor nevoițe ale desăvârșirii*, Traducere de Preot Profesor Doctor Dumitru Stăniloae, Ediția a IV-a, București, Editura Harisma, 1993, p. 133.

⁶ George Lăzărescu, *Dicționar de mitologie*, Prefață: Zoe Dumitrescu-Buşulenga, București, Editura Ion Creangă, 1979, p. 141.

și *libido*. Numai grație unui rezervor generos cavalerul este capabil să treacă prin toate aventurile, de obicei nefericite și dureroase, pe care le vede sau le creează la fiecare pas. Evident, în lumina psihobiografiei, termen propus de Corin Braga¹⁰, în 2011, don Quijote nu este altceva decât oglinda trăirilor și proceselor psihice ale scriitorului. O privire asupra istoriei și vieții lui Miguel de Cervantes este suficientă pentru a vedea cam în ce fel cavalerul devine manifestarea energiilor creatorului.

Dincolo de principiul plăcerii, publicată pentru prima dată în 1920, rămâne lucrarea în care Sigmund Freud reușește să extragă din vasta sa experiență clinică o serie de explicații privind viața pulsională. Lămuririle asupra masochismului și sadismului, chiar dacă nu sunt directe ca trimiteri, se potrivesc pe diferite matrițe reprezentate de texte literare. Dacă, în grilă jungiană, eroul lui Cervantes este un arhetip de viață plină de libido, ca energie, folosirea lornionului freudian aduce o cu totul altă lumină asupra compulsiilor pe care o resimte don Quijote spre drum, spre călătorie și spre fapte de vitejie. Pentru psihanalist masochismul este doar o reorientare a sadismului spre Eul propriu prin deplasarea pulsunii de a face rău, specifică energiilor morții, deci lui Thanatos, spre interior: „Masochismul, întoarcerea pulsunii spre Eul propriu, nu ar fi în realitate decât revenirea sa la o fază anterioară a evoluției sale, adică o regresie”¹¹. Chiar dacă în aparență clasificarea pulsuniilor în psihanaliza clasică pare că limitează sau că se axează pe un pansexualism exagerat, nivelul de aplicabilitate, dincolo de teorie, este cu mult mai ridicat față de psihologia analitică a lui Jung. Concret, Erosul se orientează spre conservarea vieții, iar dacă alegem ca exemplu, din nou, pe Cavalerul Tristei Figuri, vedem cum eroul face aproape orice în direcția opusă conservării binelui său. Motiv pentru care, doar în rare ocazii, don Quijote reușește cu adevărat să și rănească pe vreunul dintre „adversarii” săi: morile de vânt, oile, o pisică, un burduf plin cu vin sau vreun călugăr aflat în pelerinaj.

Prin urmare, exemplul lui Cervantes, care întrece în complexitate majoritatea textelor literare, oferă un teren fertil pentru aplicarea paradigmei pulsuniilor. Nu discutăm acum în ce fel reușește cavalerul să se dedubleze pentru a satisface ambele

Sub semnul pulsunii. Eros și Thanatos în literatură

instincte, Eros și Thanatos, dar amintim doar că, pentru întemeietorul psihanalizei, tendința spre repetiție constituie o compulsiune care l-a condus „la admiterea existenței pulsuniilor morții”¹². Nu există în literatura universală caracter mai supus unei asemenea pulsuni de a repeta ceva ce, de fiecare dată, îi aduce durere, nu și nefericire, ca don Quijote! Fără să facă trimitere la opera lui Cervantes, Freud admite totuși că cele două pulsuni, de viață și de moarte, sunt de multe ori asociate și identificate împreună, în comportamente bizare, care și cer de cele mai multe ori intervenția psihoterapeutică.

În acest context, facem trimitere și la câțiva autori care au aprofundat teoriile freudiene, dar care au și experiență practică în psihanaliză, pentru a prezenta teoria pulsuniilor într-o manieră cât mai clară. Începem cu cel care a fost printre primii și cei mai importanți susținători ai psihanalizei și ai traducerilor operelor complete în limba română – Vasile Dem. Zamfirescu. În *Filosofia inconștientului*, psihanalistul român dedică celor două pulsuni un capitol întreg: *De la antropologie la ontologie: Eros și Thanatos*. Astfel, cercetătorul reia principalele repere ale pulsunii vieții, prin sexualitate și atitudine orientată spre conservarea vieții, dar insistă asupra mai dificilei pulsuni a morții. Zamfirescu, prin trimiteri punctuale la opera freudiană, arată că principiul repetiției se află în centrul instinctului morții prin *transfert*, identificând „cel mai pregnant fenomen repetitiv pe care-l oferă clinica psihanalitică”¹³.

În relația cu psihanalistul, pacientul se vede în postura de a sonda, asistat de specialist, chiar propriul său inconștient pentru a identifica elementele traumatice care au declanșat nevroza sau, în general, starea sa de rău psihic. Pacientul ajunge inevitabil să proiecteze asupra psihanalistului o paletă întreagă de sentimente și de trăiri intime, experimentate în trecut cu membrii familiei și cu cei ai grupului din care face sau a făcut parte. Trăirile nu sunt întotdeauna pozitive, de pildă fixația și falsa îndrăgostire sau dependența de analist, cunoscute în teoria și practica psihanalizei. Mai mult, parafrazându-l pe Freud, Zamfirescu atrage atenția asupra unei mari categorii umane, prinse parcă în bucle comportamentale: „fenomene repetitive

¹² *Ibidem*, p. 206.

¹³ Vasile Dem. Zamfirescu, *Filosofia inconștientului*, București, Editura Trei, 2001, p. 73.

¹⁰ Corin Braga, *Psihobiografii*, Iași, Editura Polirom, 2011.

¹¹ Sigmund Freud, *op. cit.*, p. 204.

frapante se produc și în viața cotidiană, la persoane lipsite de simptome, care par urmărite de o soartă demonică: binefăcătorii părăsiți sistematic, cu ură, de cei care au beneficiat de gratitudinea lor, bărbați la care orice prietenie se sfârșește prin a fi trădați, îndrăgostiți care parcurg aceleași faze sentimentale cu cele mai diferite parteneri și ajung inevitabil la același sfârșit etc.¹⁴

Chiar dacă repetiția poate părea specifică principiului plăcerii, prin căutarea stimulului care a provocat o stare de bine, faptul că individul urmărește, cel puțin în egală măsură, implicit o stare care i-a provocat disconfort i-a sugerat întemeietorului psihanalizei să caute ceva mai mult decât pulsionea vieții. Mai mult, un amănunt care contribuie la neînțelegerea unui concept și așa insuficient analizat, ca o verigă slabă în doctrina psihanalitică, este detaliat de către Zamfirescu, care arată cum noțiunea de instinct al morții devine un nonsens, deoarece „pentru biolog, instinctul nu poate fi asociat decât cu viața...”¹⁵.

Ca urmare, psihanalistul român vede și o simetrie ideologică între tezele freudiene și cele ale lui Arthur Schopenhauer privind ipoteza instinctului morții. Adevăratul, și cel mai sigur, rezultat al vieții este și scopul acesteia – moartea. Unii dintre specialiștii în filosofie au identificat în discursul lui Schopenhauer aceeași viziune: „Cea mai simplă experiență e de ajuns pentru a demonstra, fără îndoială, că suferința este legea lumii [...], viața înseamnă în mod necesar concurență și distrugere”¹⁶. Filosoful se raporta la universul uman prin comparație cu cel vegetal în care, fiecare fir de iarbă, floare, copac sau frunză se luptă egoist pentru a căpăta superioritate și hrană. Altfel spus, viața este conservată doar cu prețul unor risipe mari de energie „printr-un război universal”¹⁷. Egoismul cu care se urmărește particula nutritivă în mod repetat spre infinit sau spre final și războiul tăcut în care par a fi implicate toate organismele lumii reprezintă și acum argumente greu de refuzat de criticii psihanalizei.

Ne întoarcem la paradoxala repetiție a episoadelor traumatice pe care ochiul atent al psihanalistului le recunoaște sub orice formă. Unul din momentele în care amintiri reprimite

sau dureroase revin cu insistență este în vis, după cum arată Vasile Dem. Zamfirescu. Pe cât încearcă indivizii să evite amintirea episodului care a declanșat senzația de durere sau de nefericire în starea de veghe, folosind, în acest mod, energiile vieții, ale Erosului, pe atât par a fi lipsiți de orice putere sau cenzură în activitatea onirică, ceea ce sugerează că „repetarea halucinatorie a traumatismului trebuie să țină de o realitate psihică guvernată de un alt principiu”¹⁸.

Într-unul dintre ultimele texte teoretice ale sale, *Eul și Se*, Freud aduce lămuriri suplimentare asupra teoriei celor două pulsioni, opuse și totuși complementare. În Eros și Thanatos psihanalistul vede oglindirea unei alte perechi, formate din iubire și ură. Din nou, experiența clinică se dovedește poate cel mai important instrument de cunoaștere al psihanalizei pentru că îi facilitează cercetătorului observația că „ura este însoțitorul neașteptat și foarte frecvent al iubirii”¹⁹ și „că în anumite împrejurări ura se poate transforma în iubire, iar iubirea în ură”²⁰. Vedem aici o constantă a literaturii lui Llosa sau însăși drama căpitanului Ahab din *Moby Dick*, unde iubirea și menirea de a fi pescar și lider peste întinsul apelor devine obsesie și dorință de moarte, orientată atât asupra balenei, cât și asupra propriei sale ființe.

În privința pulsioniilor, dar și a principalelor teme ale psihanalizei, au scris și cei mai influenți cercetători contemporani, cum ar fi Helmut Thomä și Horst Kächele. Compulsia la repetiție, specifică morții, este analizată tot în relație cu activitatea onirică și cu un „destin” nefericit de care unii oameni, pur și simplu, nu pot scăpa. Cei doi afirmă că „evenimentele traumatice pot pune ani de-a rândul stăpânire pe gândirea și simțirea unui om, deși ele aparțin trecutului”²¹. Vedem, aici, proiectate multe dintre crizele personajelor dostoevskiene, blocate într-un trecut de suferință din care fie nu mai pot ieși, fie nici nu-și doresc aceasta. Repetiția ar fi singura metodă, instinctual găsită de psihic, pentru a încerca la nesfârșit o soluționare a evenimentului perturbator, după cum consideră și cei doi psihanalști. Întocmai

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, p. 72.

¹⁶ C. Challemeil-Lacour, în *Convorbiri cu Schopenhauer*, Traducere de Ana Florescu, Iași, Editura Polirom, 1998, p. 62-63.

¹⁷ Arthur Schopenhauer, în *ibidem*, p. 127.

¹⁸ Vasile Dem. Zamfirescu, op. cit., p. 74.

¹⁹ Sigmund Freud, op. cit., p. 242.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Helmut Thomä, Horst Kächele, *Tratat de psihanaliză contemporană*, Volumul I: Fundamente, Traducere din limba germană Carmen Erena, București, Editura Trei, 1999, p. 182.

cum, cel care se simte vinovat de o crimă comisă o re trăiește adesea în vis într-o încercare fără speranță de a și-o asuma: „Compulsia la repetiție se poate, deci, înțelege ca o încercare de a introduce experiența traumatică într-un context interpersonal, pentru a o putea integra psihic pe această cale”²².

Pentru a face și mai bine înțeleasă teoria pulsioniilor alegem, ca exemplu, pe D. H. Lawrence, autor modernist englez, care marchează literatura universală prin tipologii hipersensibile, cum sunt și cele din romanul *Curcubeul*²³. Eros și Thanatos reprezintă poate unica rațiune de a exista a tinerilor surprinși de scriitor, tineri care iubesc și urăsc cu aceeași intensitate. Fără excepție, ca și cum pulsioniile se transmit genetic și nu există, în mod natural, în fiecare inconștient, toate generațiile din roman fac dovada unor energii enorme de conservare a vieții, egale doar de pulsionea morții și de manifestarea ei sub forma unei veritabile uri: „Will începu să urască aprig felul ăsta al ei de a fi. Umbla fără rost pe lângă casă, căci frica să n-o piardă pe Anna îl adusesse într-o stare de neputință, aproape de imbecilitate”²⁴. Exemplele sunt nenumărate în roman și, în general, în opera lui Lawrence, poate și pentru că scriitorul englez a fost foarte familiarizat cu toate ipotezele și teoriile psihanalizei până la acel moment. Iubirea și nevoia de celălalt, aproape în sensul sugerat de Platon, în *Banchetul*, unde vorbește despre al treilea gen, cel *androgen*, trufaș, superior și suficient sieși, într-o stare de fericire și împlinire totală, sunt egale la Lawrence de sentimente cu adevărat negre, care par să umple, precum cea mai dăunătoare umoare, întreaga ființă a celui care, până mai ieri, iubea. Într-un anumit sens, nu se poate să nu planeze asupra lui D. H. Lawrence și o anume suspiciune precum că literatura sa, în sens programatic și cu un discurs angajat, a fost o încercare fidelă de a pune în scenă unele principii teoretizate de psihanaliză.

„Starea primitivă neorganizată”²⁵, după cum o numește *Dicționarul de psihanaliză*, face parte din paleta de trăiri

²² *Ibidem*.

²³ D. H. Lawrence, *Curcubeul*, În românește de Carmen Pațac, Chișinău, Editura Hyperion, 1992.

²⁴ *Ibidem*, p. 155.

²⁵ *Dicționar de psihanaliză. Semnificații. Concepte. Metode*, Sub direcția lui Roland Chemama, Traducere, avănprefață și completări privind psihanaliza în România de dr. Leonard Gavrilu, București, Editura Univers Enciclopedic, 1997, p. 162.

inconștiente și își arată influența asupra indivizilor prin intermediul pulsioniilor. Ambele instincte, așadar, Eros și Thanatos, duc inevitabil spre *moartea primordială*. Chiar dacă poate părea paradoxală, prin asocierea vieții și (prin toate manifestările sale de a o conserva, cu vasalitate față de principiul plăcerii) a oricărei forme de moarte, întemeietorul psihanalizei aduce, în acest sens, un argument de tipul celor care nu i-ar mai putea surprinde pe cunoscătorii acestei științe. Obișnuit cu biologia și antropologia, ca rezervoare importante pentru multe dintre cele mai fascinante teze ale științei sondării psihicului, Sigmund Freud apelează aici la exemplul oferit de animalele inferioare. Eros și Thanatos coexistă cel mai clar în universul unor asemenea viețuitoare pentru că, de regulă, satisfacția sexuală, ca unică și fundamentală menire a speciei, este urmată imediat de moarte: „aceste ființe mor după ce au procreat, deoarece în urma eliminării Erosului prin satisfacerea sexuală, pulsionea morții are mână liberă în realizarea intențiilor sale”²⁶. Ne simțim datori să menționăm că în regnul animal se poate vorbi doar parțial despre „satisfacție sexuală” pentru că speciile, mai ales cele invocate de întemeietorul psihanalizei, inferioare, sunt mai degrabă puse în mișcare de energii care dinamizează alte milioane de exemplare, în același fel, spre perpetuarea și trecerea în nemurire prin transmiterea mai departe a materialului genetic.

Pentru Freud, asemenea exemple sau comparații reprezintă de fapt singura și poate cea mai eficientă metodă de a observa evoluția și modificarea, acolo unde ea apare, în sistemul somato-psihologic. *Totem și tabu* este construit pe aceeași structură, animalele inferioare fiind înlocuite cu tipologia umană care ar putea fi specifică societății cu caracter primitiv. Doar prin comparație cu formele foarte simple de viață, dar și foarte vechi, se pot obține, în opinia psihanalistului, răspunsuri precise și fidele iar, pentru critici, speculații științifice. Comuna primitivă, animalele inferioare sau cultura antică reprezintă în psihanaliză surse inepuizabile de informații aflate doar în așteptarea interpretării corecte și a redescoperirii lor într-o lumină nouă care să le arate așa cum și sunt – dovezi ale unei perioade uitate de conștientul colectiv.

Astfel, însăși întâlnirea psihoterapeutică se concentrează pe istoria și trecutul pacienților și asta pentru că acolo se află

²⁶ Sigmund Freud, *Op. cit.*, p. 246.